

UDK: 308:321.(09)

Abrorbek URAZOV,
O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: abror.urazov@mail.ru

Siyosiy fanlar doktori, professor A. Muminov taqrizi asosida

O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI FAOLYATINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARINI TADQIQ ETILISHI

Аннотация

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida fuqarolik jamiyati institutlarining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Fuqarolik jamiyatining mazmuni, uning institutlari, faoliyat yo'nalishlari hamda davlat va jamiyat hayotidagi roli yoritilgan. Shuningdek, konstitutsiyaviy va me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilinib, ularning fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Fuqarolik jamiyati, konstitutsiya, qonunchilik, nodavlat notijorat tashkilotlari, huquqiy asos, O'zbekiston.

RESEARCH ON THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE ACTIVITIES OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN

Annotation

This article analyzes the constitutional and legal framework of civil society institutions in the Republic of Uzbekistan. The content of civil society, its institutions, areas of activity, and its role in the life of the state and society are covered. Also, constitutional and regulatory legal acts are analyzed and their significance in the formation of civil society is considered.

Key words: Civil society, constitution, legislation, non-governmental non-profit organizations, legal framework, Uzbekistan.

ИССЛЕДОВАНИЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В статье анализируются конституционно-правовые основы институтов гражданского общества в Республике Узбекистан. Раскрывается содержание гражданского общества, его институты, сферы деятельности, его роль в жизни государства и общества. Также анализируются конституционные и нормативные правовые акты и рассматривается их значение в формировании гражданского общества.

Ключевые слова: Гражданское общество, конституция, законодательство, негосударственные некоммерческие организации, правовая база, Узбекистан.

Kirish. Fuqarolik jamiyati – bu davlatdan nisbatan mustaqil bo'lgan, o'z manfaatlarini ifoda etuvchi va himoya qiluvchi ijtimoiy institutlar, tashkilotlar va fuqarolarning birlashmasi yig'indisidir. Demokratik jamiyat qurishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli nihoyatda muhimdir. O'zbekistonda mustaqillik yillarida fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda mustaqillik davriga kelib milliy madaniyat va ma'naviyat qaytadan tiklandi, xalq haqiqiy erkinlikni o'z hayotida chuqur his eta boshladi. Mamlakatda bozor iqtisodiyotiga o'tish davrining boshlanishi, xususiy mulkchilikning tiklanishi, butunlay yangi O'zbekistonni shakllanishiga, demokratik qadriyatlarni qayta tiklanishiga zamin yaratildi. Fuqarolarning dunyoqarashida tub o'zgarishlar ro'y berdi. Ular hayotida o'z atrofidagi voqealarga o'z mustaqil nuqtai nazaridan qarash, o'z taqdirini Vatan taqdiri bilan bog'liq holda his etish kabi qadriyatlar shakllandi. Mamlakatning bosh islohotchilik roli hamda kuchli ijtimoiy himoya siyosatini amalga oshirish jarayoni "O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi" asosidagi izchillik bilan amalga oshirishga qaratilgan shart-sharoit yaratildi. Davlat siyosati va jamiyat taraqqiyotining asosiy ustuvor yo'nalishlari insonga, uning farovonligi va erkinligiga qaratila boshlandi. O'zbekiston tarixida yangi bir davr boshlandi. Bu davr – fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish davri sifatida tarixga kirdi. Bir so'z bilan aytganda, rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish, mamlakatimiz tarixida shakllangan fuqarolik jamiyatining milliy unsurlarini demokratlashtirish va ularni xorijiy tajriba bilan uyg'unlashtirish davr talabi sifatida maydonga chiqqa boshladi. Shuningdek, fuqarolik jamiyatiga doir nazariy va amaliy bilimlarni yoshlar ongiga singdirish mamlakat kelajagi va istiqbolini belgilovchi omil sifatida paydo bo'ldi. Zero yangi quriladigan jamiyatning belgilari hamda tarixi yoshlar ongi va tasavvurida namoyon bo'lmas ekan, ulug'vor vazifani bajarishga

kirishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham "Fuqarolik jamiyati taraqqiyotida O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi" faniga doir darslik va boshqa o'quv qo'llanmalarini yaratish amalga oshirilayotgan islohotlarning ma'naviy-ijtimoiy omili sifatidagi zaruriyatga aylandi.

Fuqarolik jamiyati umumiy konsepsiyasining konstitutsiyaviy va huquqiy asoslarini o'rganayotganda, Sharq mutafakkirlarining ushbu hodisaga oid qarashlarini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, ular sharqona tushunishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash nuqtayi nazaridan qiziqish uyg'otadi. Forobiy fikricha, har bir inson tabiatan shundaydiki, yashash va muvaffaqiyatga erishish uchun u fuqarolik jamiyatida boshqa shaxslar bilan birlashish zarurligini his qiladi va jamiyatning paydo bo'lishi negizida aynan shu ehtiyoj yotadi. Forobiyning falsafiy-siyosiy qarashlari tizimida adolatli jamiyat qurish konsepsiyasi katta o'rin egallagan bo'lib, u arab va Yaqin Sharq mutafakkirlarining keyingi avlodlari asarlarida ham tadqiqot obyekti bo'lgan. Forobiy fikricha, bunday jamiyatda uning a'zolarining tengligi va erkinligi hukmron bo'lib, shaxsiy hokimiyat ag'dariladi. Fuqarolar davlat rahbarini saylash orqali siyosiy faollikni namoyon etadilar, u ideal tarzda Forobiy tomonidan ishlab chiqilgan holda adolat va tenglik tamoyillariga amal qilishi, fuqarolar manfaatlarini unutmastligi lozim, aks holda u davlat rahbari lavozimidan chetlatilishi kerak bo'ladi.

Abu Rayhon Beruniyning fuqarolik jamiyatining shakllanishi va uning ideal davlati uchun shart-sharoitlari haqidagi fikrlari yaqqol ahamiyat va qimmatlidir. Beruniy jamiyatning vujudga kelishining sabablarini kishilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ular o'rtasida aloqalar o'rnatilishi, birgalikda yashashga bo'lgan tabiiy intilishlari, deb ta'kidlagan. Adolatli jamiyat qurishning zaruriy sharti, uning fikricha, axloqiy qadriyatlarga tayanishdir. Shu bilan birga, bunday holatda ijtimoiy totuvlik muhitini shakllantirishga muhim o'rin berilishi kerak.

Kullas, Beruniy hukmdorning asosiy vazifasi sifatida aholining yuqori va quyi qatlamlari vakillari o'rtasida adolat o'rnatish, kuchlilar bilan kuchsizlar o'rtasida tenglikni ta'minlashni alohida ko'rsatdi. Beruniy bu vazifani amalga oshirishda ideal ijtimoiy tuzilishning asosiy shartlaridan birini ko'rdi.

Yana bir nufuzli Sharq mutafakkiri – Abu Ali ibn Sinoning fikricha, ijtimoiy munosabatlar kishilar o'rtasidagi mavjud tafovut va tengsizliklar natijasidir. Jumladan, olim “odamlar o'rtasidagi mulkiy tengsizlik, burchlar, shaxsiy tafovutlar inson ijtimoiy faoliyatining asosiy sabablari hisoblanadi” degan fikrni beradi. Ideal davlat qurish masalalariga keladigan bo'lsak, Ibn Sino ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirishni adolatli jamiyat shakllanishining asosiy kafolati deb biladi, uning yuksalishi jamiyatning har tomonlama farovonligi va barqarorligini ta'minlaydi. Ibn Sino fikricha, jamiyat farovonligi davlatda tenglik o'rnatilishi, adolatli hokimiyatning mavjudligi, har bir shaxsning ijtimoiy foydali faoliyatini amalga oshirishi bilan ham bog'liqdir.

Temur tuzuklarida serqirra va teran qarashlari bayon etilgan Sharq Sohibqironning buyuk davlat arbobi Amir Temur uchun fuqarolik huquqining asosiy instituti mulk huquqidir. Muvaqqiyatli boshqaruv tamoyillaridan biri va natijada xalq farovonligining sharti sifatida Amir Temur hukmdorning adolatga rahbarligi va yordamini ko'rgan. Demak, uning fikricha: “Podshohning hamma narsada adolatga rioya qilishi muqarrar: u buzilmas va fazilatli vazirni saylashi kerak, chunki adolatli vazir zolim hukmdor tomonidan sodir etilgan adolatsizliklarni tuzatishga qodir bo'ladi; lekin agar vazir zolimning o'zi bo'lsa, hokimiyat binosi sekinlik bilan qulab tushmaydi”. Sohibqiron fikricha, davlat boshqaruvining ijtimoiy tuzilma tayanadigan yana bir muhim qoidasi qonun ustuvorligidir. “To'g'ri tartib va qonunlarga rioya qilish, – deb yozadi Amir Temur, – mening taqdirim, baxtimning poydevori va tayanchi bo'lib xizmat qildi”. Amir Temur, eng avvalo, asosiy qonun-qoidalariga diniy tariqatlar hamda ular asosida o'zi ishlab chiqqan qonun-qoidalar va qonun-qoidalariga ishora qildi. Shu munosabat bilan ulug' bobomiz: “Tajriba shuni ko'rsatdiki, din va qonunlarga asoslanmagan davlat o'z mavqei va kuchini uzoq vaqt saqlab qololmaydi”, deb ta'kidlagan.

Qonun ustuvorligi, huquq va jamoat tartibini o'rnatish haqidagi ta'limot Yaqin va O'rta Sharqning mashhur faylasufi Jaloliddin Davoniy asarlarida davom ettirildi. Eron mutafakkirining fikricha, “qonunsiz jamiyatda tartib o'rnatish mumkin emas”.

Shunday qilib, o'rta asr Sharq olimlari, mutafakkirlari va davlat arboblari “fuqarolik jamiyati” tushunchasini alohida kategoriya sifatida ajratib ko'rsatmaydilar. Biroq ularning qarashlarini tahlil qilish jamiyatni ijtimoiy faollik namoyon bo'ladigan, qonun va qonun ustuvor bo'lgan, xususiy mulk himoyalangan, adolat va odob-axloq tamoyillari ulug'langan fuqarolik davlati deb tushunganligini aytishga imkon beradi. Ularning pozitsiyalarini ajratib turadigan asosiy xususiyat – institutsional asos tushunchasi, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning zaruriy shartlari va mavjudligi.

O'rta asr Sharq mutafakkirlarining umuman siyosiy va huquqiy ta'limotlarga, xususan, fuqarolik jamiyati konsepsiyasini shakllantirishga qo'shgan hissassi beqiyos bo'lib, jamiyatda axloqiy qadriyatlar va qonuniylikni qaror toptirishga ularning qarashlarining ta'siri beqiyosdir. hozirgi bosqichda seziladi. Chunonchi, O'zbekistonda bu Amir Temurning “Kuch – adolatda” shioriga amal qilishda, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini fuqarolik jamiyatini shakllantirish, ma'naviyatni yuksaltirishning asosiy sharti sifatida e'tirof etishda o'z ifodasini topmoqda. nafaqat siyosiy, balki o'z xalqining farovonligi va farovonligi uchun ma'naviy mas'uliyatni va Sharq demokratiyasining boshqa o'ziga xos xususiyatlarini ham ta'kidlaydi.

Shunday qilib, 2015-yil sentyabr oyida O'zbekiston Respublikasi dunyoning boshqa davlatlari singari 2030-yilgacha bo'lgan kun tartibiga sodiqligini bildirdi hamda barqaror, inklyuziv va progressiv iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ijtimoiy inklyuzivlik va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash, shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha majburiyatlarni o'z zimmasiga oldi. sayyoramizda tinchlik va xavfsizlik.

Shu munosabat bilan 2030-yilga mo'ljallangan kun tartibini amalga oshirish doirasida quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekistonning 2030 kun tartibi bo'yicha majburiyatlarini amalga oshirish bo'yicha normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish va mustahkamlash. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ikkita strategik dastur – 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi, shuningdek, 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maqsad va vazifalarini to'liq qamrab olgan. 2030-yil kun tartibi, insonning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va madaniy huquqlarini ta'minlash sohasida kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

O'tgan 6 yil davomida mamlakatimizni rivojlantirishning ushbu strategiyalari doirasida jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh qilishga, o'z manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan 350 ga yaqin qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 4,4 mingdan ortiq qarorlari qabul qilindi. inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini amalga oshirish, aholi farovonligi va farovonligini oshirish. “Kasaba uyushmalari to'g'risida”, “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida”, “Volenterlik faoliyati to'g'risida”, “Ayollarni ta'qib va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida”, “Ayollar va erkaklarning teng huquq va imkoniyatlarining kafolatlari to'g'risida”, “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”, “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida” eng muhim qonunlar qabul qilindi. Mamlakatimiz Konstitutsiyasiga, “Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida”, “Ijtimoiy sheriklik to'g'risida”, “Jamoatchilik nazorati to'g'risida”, “Ekologik nazorat to'g'risida”, “O'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida” “Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida”, “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida”, “Siyosiy partiyalar to'g'risida”, “Ommaviy axborot vositalari to'g'risida” qonunlarga o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

Fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ahamiyatini oshirish nuqtayi nazaridan jamiyat va davlat taraqqiyoti qonuniyatlarini, ilg'or xorijiy va jahon tajribasini, Prezident va Hukumatning 200 dan ortiq hujjatlarini, qator milliy strategiyalarni, konsepsiyalarni hisobga olgan holda va dasturlar amalga oshirilmoqda. Ular orasida Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiya, Barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar, Gender tengligiga erishish strategiyasi, Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi, Inson huquqlari bo'yicha davlat siyosati konsepsiyasi alohida o'rin tutadi. millatlararo munosabatlar sohasi, BMTning “Yoshlar – 2030” strategiyasi va “Yoshlar manfaati yo'lida yoshlar bilan ishlash” tamoyiliga asoslangan Yoshlarga oid davlat siyosatini rivojlantirish konsepsiyasi va boshqalar.

O'zbekistonda istiqomat qilayotgan 130 dan ortiq millat va elat vakillari o'rtasida tinchlik, do'stlik va bag'rikenglikni mustahkamlashda ilk bor milliy madaniy markazlarga katta yordam ko'rsatilmoqda. Davlat subsidiyalari oluvchilar orasida nogironligi bo'lgan shaxslar, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shuningdek, ekologik huquq va manfaatlarini ifodalovchi va himoya qiluvchi NNTlar bor. Respublikaning 11 ta hududida NNT uylari, uchta viloyatda 15 ta kovorking markazlari tashkil etilgan.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining rolini kuchaytirishga qaratilgan keng ko'lamli tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida nodavlat notijorat tashkilotlari soni qariyb 16 foizga (9800 dan ortiq), mahallalar soni 10 mingga yaqiniga ko'paydi. Ommaviy axborot vositalari soni ortdi. 2016-yilga (1962-yil) nisbatan qariyb 30 foizga oshdi. Milliy axborot makonida internet-nashrlar soni qariyb ikki barobar ortib, 677 taga yetdi, xususiy ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotida tobora muhim o'rin egallab bormoqda. NNTning doimiy xodimlari soni 52 ming kishidan oshdi.

“Konstitutsiyaning yagona manbai va muallifi xalqdir”, “Mamlakat hayotiga daxldor eng muhim qarorlar xalq bilan bevosita mulqot asosida qabul qilinadi” tamoyillarini hayotga tatbiq etishda nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati jamoatchilik fikrini hisobga olgan holda sezilarli darajada faollashmoqda”.

Joriy yilning sakkiz oyi davomida nodavlat notijorat tashkilotlari Konstitutsiyaviy komissiya rahnamoligida 100 dan ortiq milliy va xalqaro anjumanlar o'tkazib, konstitutsiyaviy islohotlar va Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlarning turli jihatlarini muhokama qildi. Birinchi marta 200 dan ortiq milliy nodavlat notijorat tashkilotlari Konstitutsiyaviy qonun loyihasining jamoatchilik, gender, voyaga etmaganlar, inson huquqlari va korrupsiyaga qarshi ekspertizasida ishtirok etdi.

O'tgan olti yilda O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar, xususan, BMT bilan inson huquqlari sohasida hamkorligi mutlaqo yangi bosqichga ko'tarildi. Mamlakat BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashiga saylandi va barqaror rivojlanish

Inson huquqlari bo'yicha kengash a'zosi sifatida o'z majburiyatlari doirasida: O'zbekiston BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qildi; Markaziy Osiyo davlatlari yetakchilari – ayollar muloqoti shafeligida xotin-qizlar fuqarolik jamiyati tashkilotlari, shuningdek, BMT Ayollar tashkiloti ishtirokida mintaqaviy forum o'tkazildi; "Yoshlarni global harakatlarga jalb qilish" mavzusida

yoshlar huquqlari bo'yicha Butunjahon konferensiyasi tashkil etildi. O'zbekiston tashabbusi bilan Inson huquqlari bo'yicha kengashning pandemiya sharoitida yoshlar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qarori qabul qilindi.

Xulosa. Bundan tashqari, BMT tashkil etilganidan buyon ilk bor O'zbekiston tomonining tashabbusi bilan Samarqand shahrida Inson huquqlari bo'yicha Osiyo forumi tashkil etildi. BMT Bosh Assambleyasining 73-sessiyasining asosiy hujjatlaridan biri sifatida ma'qullangan Inson huquqlari bo'yicha Samarqand deklaratsiyasi qabul qilindi. O'zbekiston parlamenti inson huquqlari sohasida "Samarqand ruhi"ni amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi"ni tasdiqladi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari izchil shakllanmoqda. Biroq, amaliyotda ushbu institutlarning samarali faoliyat yuritishini ta'minlash uchun. Huquqiy bazani takomillashtirish, moliya va texnik yordam mexanizmlarini kengaytirish va Fuqarolik ta'limini rivojlantirish zarur. Kelajakda fuqarolik jamiyatining kuchayishi demokratik jamiyatning chuqurlashishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Президента Республики Узбекистан № УП-4947 от 7 февраля 2017 г. «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» - <https://lex.uz/ru/docs/3107042>; Указ Президента Республики Узбекистан № УП-60 от 28 января 2022 г. «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 – 2026 годы» - <https://lex.uz/ru/docs/5841077>
2. Falsafa: qomusiy lug'at / Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q. Nazarov. – T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2004. – B. 432.
3. Qirg'izboyev M. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi: Siyos. fanl. dokt. ... dis. avtoref. – T., 2007. – B. 18.
4. Falsafa: qomusiy lug'at / Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q. Nazarov. – T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2004. – B. 52.
5. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirishning dolzarb muammolari: O'quv qo'llanma / T. Do'stjonov, M. Mirhamidov, S. Hasanov. – T.: Iqtisod – Moliya, 2006. – B. 12.
6. См. подробно на Национальной базе данных законодательства Республики Узбекистан – lex.uz